

DRAME POLITICE ÎN SUBCONTINENTUL INDIAN: BANGLADESH

Viorel Cruceanu

După studiile consacrate istoriei recente a Indiei¹ și Pakistanului², a sosit momentul să ne focalizăm atenția și asupra Bangladeshului. Sub ocupația engleză, cele trei teritorii au format o „Indie Mare”, cunoscută sub apelativul „perla Coroanei britanice”.

Bangladeshul sau „țara celor care vorbesc bengali” a făcut parte, până în 1971, din „Republica Islamică Pakistan” și se numea „Pakistanul de Est”. În anul 1947, când s-a separat de India, Pakistanul reprezenta o anomalie: el era alcătuit din două mari provincii, aflate la 1700 de kilometri depărtare una față de alta. În această construcție statală, Pakistanul de Est făcea figură de „rudă săracă”. Capitala, instituțiile politice și majoritatea garnizoanelor militare se aflau în Pakistanul de Vest. La fel, principalele investiții erau destinate regiunii occidentale. În Vest s-au ridicat majoritatea obiectivelor economice, Estul văzându-se redus la condiția furnizorului de forță de muncă și materii prime. Și, ca o fatalitate, acest petec de pământ, răsfirat în delta dintre Gange și Brahmaputra, este metodic supus capriciilor naturii, fiind afectat în fiecare sezon (aprilie-octombrie) de gravele inundații produse de ploile musonice. Sentimentul abandonului a accentuat frustrările unui popor, cu o existență extrem de precară. Treptat, ideea dezvoltării separate a încolțit adânc în mentalul colectiv.

În fruntea curentului contestatar s-a aflat partidul *Liga Awami*, constituit încă din 1949. Printre fondatorii săi s-a aflat și tânărul Mujibur Rahman (născut în 1920, cu studii universitare în India, la Calcutta), care va deveni cel mai reprezentativ om politic bengalez. Încă în 1957, șeful Mujibur a cerut recunoașterea autonomiei provinciei orientale în cadrul Republicii Islamice Pakistan. Timp de aproape un deceniu el a fost ținta persecuțiilor regimului militar de la Islamabad, condus de generalul (ulterior feldmareșalul) Muhammad Ayub Khan. În 1966, Mujibur Rahman a fost desemnat președinte al *Ligii Awami*. În această calitate, el a redactat un program în șase puncte, axat pe o „largă autonomie politică și economică pentru provincia orientală a Pakistanului”³. Curajul său i-a adus o arestare în plus și l-a propulsat ca liderul de necontestat al societății civile din Pakistanul de Est.

Fragilizat de creșterea nemulțumirii și în provincia occidentală, feldmareșalul Ayub Khan s-a văzut obligat să-l elibereze pe Mujibur Rahman. Mai mult, pe fondul unei acute crize economico-sociale, el a demisionat la 25 martie 1969, cedând puterea unui alt militar, generalul Muhammad Yahya Khan. Din nefericire, nici noul lider al țării nu s-a dovedit mai înțeleghător față de Pakistanul de Est. În aceste condiții,

¹ Viorel Cruceanu, *Gandhi după Gandhi!*, în volumul *Omagiu istoricului Constantin Bușe*, Focșani, 2004, p. 794-813.

² Idem, *Pakistan: Evoluție și involuție*, în *Carpica*, XXXV, 2006, p. 359-367.

³ Vezi *Profil – Mujibur Rahman*, în *Lumea*, nr. 29, 13 iul. 1972, p. 30.

inspirându-se din metodele pacifiste ale lui Mahatma Gandhi, Mujibur a declanșat, la 7 martie 1970, acțiunea de „nesupunere civilă”. Se inaugura *Mukti Bahini*, adică „mișcarea promotoare a Bengalului independent”⁴. Tendințele separatiste au devenit ineluctabile în urma alegerilor legislative din decembrie 1970. Partidul *Liga Awami* a obținut o majoritate covârșitoare, în Pakistanul oriental: 160 de locuri, din cele 162 ale parlamentului provincial. Încrederea masivă a electoratului l-a ajutat pe șeful Mujibur să se ridice la nivelul așteptărilor: în ziua de 26 martie 1971, el a proclamat, în mod unilateral, independența Pakistanului de Est. Neinspirat, generalul Yahya Khan a ales calea confruntării: sub acuzația de „înalță trădare”⁵, Mujibur Rahman a fost arestat și dus în Pakistanul de Vest. Mai mult, deoarece situația era în plină fierbere, Yahya a decis intervenția armatei în provincia rebelă, acțiune cunoscută sub numele de „operațiunea Searchlight” („operațiunea Reflector”). Efectul a fost dramatic: masacrele pe scară largă, declanșate de armata pakistaneză, sunt cuantificate cu cifre ce variază între 300.000 și 3.000.000 de morți. De asemenea, alți 10.000.000 de bengalezi și-au părăsit țara, refugiindu-se în India. Acest aflux uman a determinat-o pe premierul Indira Gandhi să ordone, la 6 decembrie 1971, intervenția armatei indiene împotriva forțelor pakistaneze. În numai zece zile, efectivele indiene, conduse de generalul locotenent J.S. Arora, au provocat grele înfrângeri pakistanezilor, fiind luați și 90.000 de prizonieri. Așa se face că, ziua decisivă de 16 decembrie 1971, a devenit și ziua de naștere a unui nou stat: Republica Populară Bangladesh.

Sorbind din cupa amară a umilinței până la ultima picătură, generalul Yahya Khan și-a dat demisia pe 20 decembrie. Prăbușirea dictaturii la Islamabad a permis accesul la putere al liderului opoziției, charismaticul Zulfikar Ali Bhutto. Într-un spirit de conciliere, noul președinte civil pakistanez a decis, pe 10 ianuarie 1972, eliberarea din închisoare a lui Mujibur Rahman. În drum spre patrie, Mujibur s-a oprit la New Delhi, unde și-a prezentat omagiile Indirei Gandhi. Apoi, pe 12 ianuarie, el a ajuns la Dacca, fiind desemnat, de Parlament, ca prim-ministru al tinerei republici. Mujibur Rahman era aclamat, pretutindeni, ca „părintele națiunii”⁶.

Cuprins de euforia valului de simpatie populară, premierul bengalez a optat pentru „instituirea unei economii socialiste”⁷. Pe rând, au fost naționalizate obiectivele industriale (nu prea numeroase), sistemul bancar, companiile de asigurări și întreprinderile de transport fluvial (sector de bază în economia Bangladeshului). De asemenea, în februarie 1972, guvernul a inițiat reforma agrară, cel mai curajos act politic al șefului Mujibur. Astfel, plafonul maxim al proprietății, pentru o familie, se limita la 100 *bigha*, adică 33,5 acri de pământ (într-o țară „strămtă”, de numai 143.998 km², dar cu o populație de 75.000.000 suflete, în acel moment, și o densitate de 500 locuitori/km²)⁸. Reforma agrară a avut un însemnat impact social:

⁴ Cf. *Lumea*.nr. 28, 6 iul. 1972, p. 24; vezi *idem*,nr. 12, 15 mart. 1973, p. 12.

⁵ *Lumea*. nr. 34, 21 aug. 1975, p. 22.

⁶ *Idem*,nr. 34, 16 aug. 1973, p. 19.

⁷ *Idem*, nr. 28, 6 iul. 1972, p. 24.

⁸ *Idem*, nr. 49, 30 nov. 1972, p. 23.

„latifundiarii au fost desființați ca forță economică”⁹. De aici avea să i se tragă sfârșitul jovialului Mujibur. Bogații proprietari funciari expropriați au speculat faptul că „mari cantități din armele folosite în timpul războiului n-au putut fi recuperate”¹⁰. Profitând de influența lor, ei au constituit și înarmat „forțe paramilitare” ce sabotau regimul. În iulie 1974, ministrul de interne declara în fața Adunării Naționale că, în perioada ianuarie 1972-iunie 1973, peste 3.000 de persoane au fost asasinate, inclusiv cinci parlamentari¹¹. La acestea se adăugau: jafuri la fabricile de *iută* (principalul produs de export), explozia de la cea mai mare fabrică de îngrășămintă și repetatele accidente de tren provocate prin sabotaj. Prin urmare, asupra Bangladeshului plana spectrul „războiului civil”¹². Cum se întâmplă în asemenea situații limită, decidenții sunt tentați să recurgă la metode autoritare. Nici Mujibur nu a făcut excepție: pe 28 decembrie 1974 a introdus starea de urgență, suspendând drepturile constituționale. Actul de forță a fost urmat și de o amplă reorganizare instituțională, socotită de șeic drept «o a doua revoluție»¹³, după cea a independenței. În consecință, la 25 ianuarie 1975, s-a renunțat la sistemul parlamentar, înlocuit cu un sistem prezidențial în care președintele avea „puteri depline”. Noua Constituție prevedea că „președintele statului concentrează atât puterea executivă cât și pe cea legislativă”, în timp ce „Parlamentul va avea un rol consultativ”¹⁴; în plus, se stipula că președintele „poate numi și revoca judecătorii”¹⁵. Era vorba de o constituție croită pe măsura personalității lui Mujibur, al cărui stil de guvernare, puternic personalizat, a purtat numele de *mujibism*. Concentrarea puterii a generat și restrângerea spațiului politic național: noua lege fundamentală prevedea instituirea *partidului unic*. Prin urmare, *Liga Awami* și-a schimbat denumirea în „*Liga Populară a Țăranilor și Muncitorilor din Bangladesh*”.

Accumularea de prerogative sporite, dar mai ales alunecarea spre stânga a lui Mujibur au determinat coalizarea factorilor afectați de reforme, cu elementele nemulțumite din armată. Aici mai intervine un aspect, reliefat de revista *Afrique-Asie*: crearea unei falii între *rezistenți* (cei care au condus secesiunea, în special oamenii politici) și *colaboraționiști* (cei rămași fideli Pakistanului, printre care o bună parte a cadrelor militare)¹⁶. Așa se face că, pe un fond economico-social tot mai precar și invocând „interesele majore ale țării”¹⁷, armata a preluat puterea, printr-o sângeroasă lovitură de stat, în zorii zilei de 15 august 1975. Cu siguranță că CIA nu era străină de evenimentele de la Dacca, cu atât mai mult cu cât, prima relatare despre puci a parvenit chiar de la... ambasada SUA. Schimbarea regimului s-a făcut printr-o violență extremă: deși militarii declarau că „în circumstanțe necunoscute președintele

⁹ Idem, nr. 11, 8 mart. 1973, p. 14.

¹⁰ Idem, nr. 3, 16 ian. 1975, p. 6.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Lumea*, nr. 5, 27 febr. 1975, p. 21.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Afrique-Asie*, no. 263, du 12 au 25 avril 1982, p. 47.

¹⁷ *Lumea*, nr. 34, 21 aug. 1975, p. 22.

Mujibur Rahman își pierde viața¹⁸, în realitate s-a consumat „un asasinat sălbatic”¹⁹: „veneratul șeic Mujibur [a fost] lichidat, cu o parte a familiei sale, de către fundamentalistii din armată”²⁰. De fapt, din cei cinci copii ai lui Mujibur a scăpat doar fiica sa mai mare, Hassina, aflată la studii în străinătate.

Uciderea președintelui a fost un act de cruzime inutil. Problemele Bangladeshului nu și-au găsit soluția, nici pe departe, printr-un asemenea masacu. Din contră, moartea violentă a „părintelui independenței” a inaugurat o perioadă de cronică instabilitate politică, în care loviturile și contraloviturile de stat s-au succedat. Căderea în haos a fost stopată, după cincisprezece luni de criză, odată cu preluarea puterii de către generalul Ziaur Rahman.

Generalul Zia s-a născut în 1936 și a fost un erou al războiului de secesiune. În perioada luptelor, el a capturat postul de radio „Kalurghat” și a proclamat independența în numele lui Mujibur. Foarte repede drumurile celor doi s-au separat, Zia criticând fașș „încălcarea democrației”²¹ de către șeic. Totuși, tânărul general era un om „curat”, el ncparticipând la puciul din 15 august. Acest fapt nu l-a împiedicat să fie marele beneficiar al schimbării, văzându-se propulsat, încă din primele ore, în calitatea de comandant-șef al Armatei. Reușind să depășească situațiile critice (inclusiv o săptămâna de detenție în mâinile unor militari rebeli), el a ajuns „omul forte” al țării, ca „administrator șef al legii marțiale”. Funcția dobândită echivala cu cea de dictator militar. Știind exact ce-și dorește, Zia și-a confecționat, cu migală, și o imagine de om politic naționalist. Prin aceasta se delimita de răposatul Mujibur, pe care-l considerase pro-indian și vulnerabil la ideile de stânga; în egală măsură se delimita și de nostalgici, în special ofițeri, ce încă mai regretau separarea de Pakistan. În plan economic, atitudinea sa, de produs pur al noului Bangladesh, se reflecta în respingerea modelului etatist anterior și promovarea unei politici liberale: privatizări, liberalizarea prețurilor, accesul capitalului străin etc.

La 21 aprilie 1977, în urma demisiei decorativului Mohammed Sayem, generalul Zia a devenit cel de-al șaptelea președinte al Republicii. Puterea deținută **de facto** s-a transformat în una **de jure**, după victoria obținută în alegerile prezidențiale pluraliste, desfășurate la 3 iunie 1978. Generalul a fost susținut de o coaliție alcătuită din șase partide²², reunite în „*Frontul Naționalist*”, în timp ce, opoziția înfrântă se regroupase în jurul *Ligii Awami*. Cu siguranță că intimidările nu au lipsit dar merituos era faptul că generalul crease o „atmosferă democratică”. Mai mult, „democrația controlată” a generalului Zia reprezenta un pas înainte, comparativ cu cei trei ani anteriori de lege marțială. De altfel, lui Zia îi plăcea să repete adesea că, prin accesul său la putere, „drepturile poporului au fost definitiv restaurate”²³. Această deschidere i-a adus mult prestigiu lui Zia, atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Și totuși, când situația părea normalizată iar redresarea țării posibilă, s-a produs lovitura de teatru:

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Cf. *Temps Nouveaux*, no. 28, juillet 1978, p. 8.

²⁰ *Le Nouvel Afrique Asie*, no. 67, avril 1995, p. 30.

²¹ *Lumea*, nr. 24, 8 iun. 1978, p. 22.

²² Cf. *Temps Nouveaux*, no. 28, 1978, p. 8.

²³ *Lumea*, nr. 18, 28 apr. 1977, p. 19.

asasinarea președintelui.

În ziua de 29 mai 1981, el se afla într-o vizită de lucru în orașul port Chittagong. Noaptea, a fost cazat, împreună cu cei opt însoțitori, în casa de oaspeți a districtului. Totul a decurs normal, fără cel mai vag semn al unui eventual pericol. Drama s-a produs brusc: în zorii zilei de 30 mai, clădirea a fost luată cu asalt de un comando puternic înarmat. Oaspeții nici n-au avut timp să se dezmeticească, fiind pur și simplu executați cu sânge rece. Operațiunea a fost condusă de generalul Manzur Ahmed, comandantul garnizoanei din Chittagong, cel care a ținut să-l împuște personal pe Zia. Asasinul fusese detașat de la Dacca, în noua funcție, cu numai o lună în urmă. Aparența unei vendete personale nu putea disimula realitatea, evidentă, a unei tentative de lovitură de stat. Planurile rebelilor au fost date în vileag în momentul ocupării postului de radio local, când au cerut forțelor armate să li se alăture. Atunci a intrat în scenă vicepreședintele Abdus Sattar care, în ciuda vârstei înaintate și a sănătății precare, a reușit să se facă ascultat de capii armatei. Prin urmare, trupa nu s-a raliat puciștilor ci, din contră, a trecut la lichidarea rebeliunii. Trei zile mai târziu, un comunicat oficial anunța că „prins, șeful rebelilor [generalul Manzur Ahmed – *nota ns.*] a căzut sub focurile de armă ale soldaților din trupele de escortă”²⁴. Noul asasinat s-a petrecut chiar în curtea garnizoanei din Chittagong. Mobilul? Generalul pucist, în realitate o marionetă, nu trebuia să vorbească! În pofida petelor întunecate, conspirația ducea către regizorul din umbră: generalul Hossain Mohammad Ershad, șeful Statului Major al Armatei. Pentru observatorii avizați, evenimentele de la Chittagong au reprezentat o „discretă punere față în față a armatei cu ansamblul forțelor politice”²⁵. De altfel, depășit de dificultatea situației, fragilul președinte Abdus Sattar nu a putut lua nici o măsură punitivă. Din contră, el s-a aflat la discreția generalului Ershad care l-a și înlăturat, pe 24 martie 1982. Noul „administrator șef al legii marțiale”, autoproclamat președinte la 11 decembrie 1983, a condus de o manieră despotică până în 1990. Supus unei contestări fără precedent, regimul său a fost măturat de furia populară, pe 4 decembrie 1990. Această răbufnire, pomită din adâncurile straturilor sociale, a fost condusă de două „Antigone ale Bangladeshului”²⁶, apropiate de dorința comună de a pune capăt dictaturii: Hassina Wajed, fiica șecului Mujibur, și Khaleda Zia, văduva lui Ziaur Rahman. Despre cea din urmă, un diplomat occidental aflat în post la Dacca afirma: «Khaleda Zia îl detestă pe Ershad de o manieră viscerală. Ea consideră că acesta este personal responsabil de moartea soțului său»²⁷. Răsturnarea și arestarea lui Ershad au dovedit că Hassina Wajed și Khaleda Zia sunt „politicienii cei mai puternici din Bangladeshul musulman unde în mod tradițional, femeile trebuie să stea rețase”²⁸.

Evenimentele din decembrie 1990 au permis restaurarea democrației. Alegerile legislative din martie 1991 au fost câștigate de „*Partidul Național din Bangladesh*”, fondat de generalul Ziaur Rahman. Ele au permis ca văduva sa, Khaleda Zia, să

²⁴ Idem, nr. 23, 4 iun. 1981, p. 19.

²⁵ Idem, nr. 39, 24 sept. 1981, p. 13; vezi și idem, nr. 24, 11 iun. 1981, p. 15.

²⁶ Cf. *L'Événement du Jeudi*, no. 342, du 23 au 29 mai 1991, p. 50.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Cf. *Newsweek*, January 15, 1996, p. 29.

devină „prima femeie șef de guvern din Bangladesh”²⁹. În 1996, s-a produs alternanța la guvernare, o alternanță esențialmente feminină: urmele au conferit victoria opoziției, condusă de Hassina Wajed. Cele două „Antigone” aveau platforme total diferite: în timp ce Hassina Wajed era stângistă și secularistă, Khaleda Zia continua tradiția liberală, dar cu un sprijin surprinzător din partea partidelor islamiste. Aceste diferențe au făcut ca cele două rivale să se trateze fără menajamente, uitând adesea și de politet. Alegerile din 2001 au conferit un nou mandat de premier Khaledei Zia (2001-2006). Resentimentele dintre ele și atitudinile neprincipiale au determinat coalizarea forțelor interne (președinte, Parlament, armată) care, după 2006, au reușit excluderea lor din viața politică. Pretextul: grave acuzații de corupție, mai ales la adresa copiilor care s-au îmbogățit fraudulos, profitând de pozițiile înalte deținute de cele două matroane. Totuși, cei cincisprezece ani din istoria Bangladeshului (1991-2006) nu au făcut decât să continue „o curioasă tradiție feministă a subcontinentului asiatic”³⁰, inaugurată de Sirimavo Bandaranaike, de trei ori prim-ministru în Ceylon (astăzi Sri Lanka): 1960-1965, 1970-1977 și 1994-2000. Această „tradiție feministă” a atins apogeul în India, cu Indira Gandhi, la rândul său de două ori prim-ministru: 1966-1977 și 1980-1984. Tot două mandate de premier a avut și Benazir Bhutto, în Pakistan: 1988-1990 și 1993-1996 (asasinată pe 27 decembrie 2007, în plină campanie electorală pentru cel de-al treilea mandat). De asemenea, în Sri Lanka a făcut carieră politică și fiica fostului premier Sirimavo Bandaranaike, Chandrika Kumaratunga, ce a deținut două mandate de președinte al Republicii, în perioada 1994-2005. În același areal geografic și alte țări au fost conduse de reprezentantele sexului frumos, toate ca președinte de Republică: Corazon Aquino, în Filipine (1986-1992), Megawati Sukarnoputri, în Indonezia (2001-2004), fiica primului președinte, Ahmed Sukarno (1945-1967), precum și Gloria Macapagal-Arroyo, în Filipine (din 2001), al cărui tată, Diosdado Macapagal, a fost, la rândul său, șef de stat (1961-1965). De la 25 iulie 2007, funcția prezidențială în India a revenit tot unei femei: Pratibha Patil. „Tradiția feministă” din SE Asiei a stâmit emulație, astfel încât și alte distinse doamne prezidează astăzi destinele unor țări din Europa, America Latină și Africa. Aceste evoluții par să îndreptățesc spusele lui Mao Zedong conform cărora „femeile susțin jumătate din cer”!

Drames politiques au souscontinent indien: Bangladesh Résumé

Par son thématique, l'article est une continuation des deux études précédentes, consacrées à l'Inde et au Pakistan. Cette fois-ci, on raconte le drame des deux figures politiques de Bangladesh: Mujibur Rahman et Ziaur Rahman. En dépit de la narration tragique, la conclusion est porteuse d'un message édulcoré: elle met en évidence la tradition féministe du souscontinent asiatique, tradition qui suscite des espérances pour un avenir meilleur.

²⁹ *Lumea*, nr. 15, 1991, p. 23.

³⁰ *Ibidem*.